

ȘTIRI DESPRE INCEPUTURILE ORAȘULUI CONSTANȚA

Pe harta istorică a țării noastre s-a înregistrat în anii din urmă un important număr de centre urbane cărora li s-a făcut cinstea binemeritată a aniversării lor multicentenare sau chiar milenare de la primele atestări scrise. Unele dintre ele au un trecut istoric ce poate concura cu multe orașe ale lumii care revendică priorități în cumpăna civilizației umane. Este suficient să exemplificăm Cluj-Napoca, Drobeta-Turnu Severin, Alba-Iulia (Apulum), Craiova (Pelendava) etc., toate adâncindu-și rădăcinile trecutului în Dacia preromană sau romană. Se impune însă cu necesitate întregirea tabloului sinoptic despre trecutul urbanistic românesc cu o retrospectivă care să îmbrățișeze atât teritoriul din stînga Dunării, cît și pe cel cuprins între partea inferioară a bătrînului fluviu și Marea Neagră, respectiv Dobrogea zilelelor noastre, antica Scythie Minor. Și dacă ar fi să stabilim o ierarhie după vechime a orașelor românești, în primul rînd a celor care „trăiesc” și se dezvoltă astăzi — fără să ne mai referim la cele care-și destăinuie existența numai prin ruinele lor — atunci tărîmul dobrogean al Mării Negre trebuie considerat ca leagănul celei mai îndepărtate civilizații sclavagiste în timp care s-a dezvoltat pe pămîntul patriei noastre.

Evoluția societății getice din stepa dobrogeană, între veacurile VII—VI î.e.n., este modificată și accelerată grație fenomenului de roire grecească în Pontul Euxin, fenomen care face să se închege la noi trei orașe, două dintre ele de o lungă și mare viabilitate.

Primul și cel mai vechi este *Histria*. Își întinde existența pe o perioadă de mai bine de 13 (treisprezece) veacuri, consecutiv (sec. VII î.e.n. — sec. VIII e.n.). Celelalte două *Tomis* (Constanța) și *Callatis* (Mangalia) au fost hărăzite chiar de la întemeierea lor, să-și poarte mesajul civilizatoriu, străbătînd milenii, pînă în zilele noastre, cînd dau o replică strălucită epocii moderne și realizează o perfectă trăsătură de unire între trecut, prezent și viitor.

Despre *Histria*, ale cărei ruine se află în partea de sud-vest a lacului Sinoe (în complexul lagunar Razim, Golovița, Zmeica, Sinoe), aproape

nu mai există incertitudini cu privire la data întemeierii sale în anul 657/656 î.e.n. O menționează și izvoarele literare¹ și în special, descoperirile arheologice rezultate din săpăturile care se execută în vechea cetate, începînd cu anul 1914, cînd Vasile Pârvan i-a făcut identificarea sa revelatorie.

Altfel ni se înfățișează însă faptele care ne vorbesc despre Tomis și Callatis. Ele sînt orașe care se dezvoltă astăzi pe țărmul românesc al Mării Negre. Ambele au inconvenientul că ruinelor străvechi, ascunse de straturi groase de pămînt, li se suprapun construcțiile moderne, ceea ce face aproape impracticabile cercetări arheologice sistematice. Cu toate acestea, în limita posibilului s-au făcut. La Mangalia descoperirea unor documente arheologice, departe de a dovedi apariția în timp a cetății dorice, elucidează aspecte istorice de mare pondere în istoria veche a României. Astfel, important este faptul că izvoarele literare² și istoriografia modernă sînt unanime în a recunoaște că fundarea orașului în discuție a avut loc în secolul VI î.e.n., de către „locuitorii din Heracleea Pontică, la porunca unui oracol, către vremea cînd în Macedonia stăpînea regele Amyntas”, — respectiv între anii 540—498 î.e.n. Desigur, data nu este verificată cu alte mijloace de cercetare — arheologice sau epigrafice — dar pînă la proba contrarie o acceptăm.

Apariția și începutul Tomisului, păreau pînă nu de multă vreme, învăluite de crusta implacabilă a misterului istoric. Dincoace de perioada faptelor necontrolabile ale argonauților — cu un episod care s-ar fi legat de zidirea orașului pe promontoriul de azi al Constanței — atît de favorabil sălășluirii corăbiilor — se întinde negura multor veacuri în care este foarte anevoios de găsit o cît de vagă urmă care să ne îngăduie determinări reale de ordin istoric, pentru atestarea fondării sale. Descoperirile ocazionale, tot mai abundente în ultima vreme, se referă la perioade istorice mai tîrzii, de epocă elenistică, romană și romano-bizantină. Cum spuneam, cercetări de amploare, care să permită observația atentă a straturilor de pămînt pline cu ziduri, monumente etc., nu se puteau face în condițiile în care totul este ascuns de orașul modern Constanța. Ba mai mult, să nu uităm că în acest punct prielnic activității portuare, viața a pulsat întotdeauna, *Tomis, Constantiana, Constanza, Küstendje și Constanța* care, nu înseamnă decît componente ale uneia și aceleiași entități urbane ce și-a depănat istoria urcînd pe culmile nebănuite ale civilizației contemporane. Pămîntul a fost permanent răscolit de fundații și lucrări edilitare, de amenajări portuare și de consolidări ale țărmului, de bombele și proiectilele războaielor care au pus locuitorii la grele și crude încercări. Iată pentru ce, speranțele de cunoaștere pe linie arheologică a celui mai îndepărtat trecut al orașului Constanța păreau de neîmplinit. Știrile literare nu ne-ar fi ajutat cu nimic să depășim limita anului 260 î.e.n. Luăm drept reper acest an, deoarece atunci pentru prima oară găsim o menționare scrisă a numelui de Tomis, la Memnon³ ale cărui referiri la războiul

¹ Euseb.-Hieronym., *Chron.*, p. 95 b. Pseudo-Scymnos, 767—772.

² Pseudo-Scymnos, 767—772.

³ Memnon, *Fragmentum historicum Graecorum*, 537, fr. XXI.

dintre Bizanț — susținător a Tomisului — și coaliția histrocaltiană — terminată cu înfrângerea acesteia din urmă — constituie un prim izvor pentru orașul vest-pontic, dar nu și cel mai vechi. Cele mai importante documente de natură să arunce lumini noi și cu semne de investigație profundă în istoria Tomisului rămân totuși în ciuda vicisitudinilor amintite, vestigiile arheologice. Cercetările tot mai insistente în aria promontoriului constănțean, cu rezultatele lor revelatorii, vin să confirme ceea ce pînă nu de multă vreme în literatura de specialitate constituiau formulări conjecturale. Este suficient să amintim ipotezele exprimate de cîțiva reputați învățați români, pentru a dovedi cît de intensă era preocuparea lor științifică pentru elucidarea unui important aspect istoric, adică tocmai stabilirea datei de început a orașului Tomis. V. Pârvan, spunea „...pe vremea stăpînirii lui Lysimachos în Scythia Minor, orașele grecești vor fi fost poate chiar ajutate să-și ridice ori completeze întăriturile lor. Destul că și în altă direcție Tomis se arată în acest timp (sfîrșitul sec. IV, începutul sec. III î.e.n. — n.n.), independentă, începînd a bate monedă proprie”. R. Vulpe, subliniază anterioritatea cetății Tomis, față de evenimentul menționat în 260 î.e.n.⁵, iar I. Stoian : „Punct de escală intermitent, poate încă din epocă cretano-miceniă, Tomisul este fără nici o îndoială una din numeroasele factorii, devenite apoi colonii, întemeiate, începînd cu sec. al VII-lea î.e.n., de către înfloritoarea cetate a Miletului, pe coastele Pontului Euxin, cu ai căror locuitori, ajunși pe o treaptă avansată de descompunere a comunei primitive, se puteau lega, pașnic sau cu forța, fructuoase legături comerciale”⁶. D. M. Pippidi : „...cînd este vorba de data întemeierii așezării, descoperiri încă întimplătoare de ceramică de import, databilă în sec. al V-lea î.e.n., ne obligă să părăsim opinia mai veche și să admitem cel puțin cu titlul provizoriu — posibilitatea ca viitoarea cetate a exilului lui Ovidiu să fi luat ființă încă din sec. al VI-lea”⁷. Facem mențiunea că la vremea cînd reputatul învățat scrie aceste rînduri, cele mai vechi documente arheologice provenind de la Tomis, erau amforele de Chios din sec. V î.e.n., la care face referire și care-l îndreptățește mai apoi și pe prof. Radu Vulpe, să scrie cu mai multă încredere : „Deși nici un izvor nu ne dă vreă indicație referitoare la această problemă (data întemeierii Tomisului, n.n.), majoritatea cercetătorilor presupun că Tomisul trebuie să fi fost o așezare foarte veche, născută chiar odată cu primele colonii milesiene din Pontul Stîng, sau măcar curînd după aceasta, cel mai tîrziu la începutul sec. VI î.e.n.”⁸.

Oricum și acest ultim citat ne lasă în sfera ipotezelor, fiindcă nici chiar la data cînd autorul amintit scria, descoperirile arheologice nu erau în măsură să ne conducă spre încheieri mai ferme în această privință.

În ciuda tuturor vicisitudinilor care au făcut în decursul vremii ca subsolul Constanței să fie atît de mult afectat, am găsit totuși un mic loc în promontoriu — curtea catedralei cuprinsă între străzile : Muzeelor,

⁴ V. Pârvan, *Zidul cetății Tomis*, ARMSI, seria II, tom. XXXVII, p. 426.

⁵ R. Vulpe, *HAD*, Buc, 1938, p. 175 și urm.

⁶ I. Stoian, *Tomitana*, Buc., 1962, p. 17.

⁷ D. M. Pippidi, *DID*, I, 1965, p. 152.

⁸ R. Vulpe, *Pontica*, 2, 1969, p. 149.

Bd. Carpați și K. Marx – unde, deși unele lucrări de amenajări de la începutul acestui veac au dus la decaparea unui strat de la suprafață, totuși, în adâncime, nimic nu răscolise pământul. Era punctul care se cerea cercetat cu necesitate.

Săpăturile s-au desfășurat timp de patru ani⁹.

După cum este și firesc, socotind straturile în succesiunea lor de sus în jos, s-au identificat circa 12, fiecare cu caracteristicile sale și cărora le corespund lungi perioade; toate însă se înlănțuie și se întind în timp, în general, pe 10 (zece) secole. Spunem numai 10 secole, fiindcă ultimele 2–3 lipsesc, respectiv cele de la suprafață care corespund sec. V–VII e.n. Absența acestora se datorează, așa cum menționam, decapărilor.

În nivelele care corespund civilizației grecești și care acum pentru prima oară au fost cercetate după toate regulile științifice, primele valori arheologice de un interes sporit pentru noi, le reprezentau monedele histriene din așa numitul tip „cu roată”. Dintr-o dată se confirmă că apariția în anul 1959 a unor amfore de Chios, nu a fost întâmplătoare ci, dimpotrivă, se demonstrează că Tomisul, în epoca clasică, funcționa ca un veritabil centru comercial. Aprofundarea săpăturilor a făcut să se determine straturile XI și XII, al căror conținut arheologic – locuințe, ceramică, semne premonetare etc. – atestă clar, incontestabil și bine documentat că ele aparțin sec. VI î.e.n. Dar și mai importante s-au dovedit a fi cele câteva locuințe-bordeie, cu podeaua bine bătută și adâncită în pământul viu, și cu pereții albișiți. S-au sesizat de asemenea urmele unui incendiu pe care-l putem data către sfârșitul sec. al VI-lea î.e.n., și care n-ar fi greu de asociat cu invazia persiană din 514/513 î.e.n., sub conducerea lui Darius I. Asemenea locuințe adâncite sau locuințe-bordeie se întâlnesc în mai toate așezările grecești de epocă arhaică, ca de exemplu la Tariverde, Histria, Panticapeia, Olbia-Berezan ș.a. Sînt locuințele specifice epocii în care și duceau deopotrivă viața băștinașii geți și noii veniți de peste mări, grecii. Este de reținut în chip special că în interiorul lor abundă ceramica greacă arhaică – în cazul nostru din sec. VI î.e.n.: amfore de Chios, cu ornamente în benzi roșii făcute cu vopsea, cu semne incizate sau litere pictate – ultimele, marcînd ca de regulă capacitatea vasului; amfore fără angobă, cu alveole la baza toartelor, cu dungi roșii pe gît și cu cercuri pictate negru sau incizate; boluri și cupe grecești orientale; ceramică clazomeniană și corintiană; un vas întreg coroană-ionian; olpai de Chios; ceramică curentă din grupa argilei cretoase etc. Toată această gamă de elemente ceramice de import – grecească – alături de un mare lot de ceramică indigenă – getică – atestă o intensă dezvoltare a Tomisului către a doua jumătate a sec. VI î.e.n. Tot pentru aceeași încadrare cronologică pledează și cele 24 de vîrfuri de săgeți cu trei muchii – tip scitic – cu gaură de înmănușare umplută cu plumb sau bronz și alte 30 de exemplare foliforme, fără vîrf și cu pedunculii groși. Sînt cunoscutele semne „premonetare” care au circulat în epoca arhaică în toată această zonă, și din care, grație schimburilor comerciale din portul tomitan, multe au pătruns și aici. Semnificative și de un interes aparte pentru noi sînt vîr-

⁹ A. Rădulescu, C. Scorpan, Pontica, 8, 1975, p. 9.

furile cu trei muchii, dintre care, într-un spațiu atât de restrâns ca cel din curtea catedralei, 18 exemplare au fost găsite în straturile arhaice, XI și XII — acolo unde grecii și geții coabitau.

Fără să intrăm în detaliile de ordin tehnic ale cercetărilor, numai simpla enunțare a descoperirilor acestora, este suficientă pentru a demonstra că în a doua jumătate a sec. VI î.e.n., Tomisul exista.

Desigur, investigațiile s-au întins pe o foarte mică suprafață din marea arie a Tomisului arhaic, ceea ce nu ne conferă certitudinea că ne aflăm în centrul său, ori în apropierea acestuia. Rămîne deschisă deci posibilitatea ca săpături viitoare în spații mai prielnice scopurilor noastre, să ne demonstreze o și mai mare vechime a orașului, ale cărui începuturi deocamdată, le-am scos din sfera conjecturală și le-am fixat cu oarecare siguranță între anii 546—494 î.e.n.¹⁰ Atunci poate, un grup de corăbieri, meșteșugari și agricultori milesieni vor fi fugit din orașul de baștină, pe de-o parte pentru a scăpa de prigoana persană — Miletul și populația sa resimțindu-se de pe urma dominației ahemenide — pe de alta, pentru a găsi, potrivit obiceiului vremii, noi posibilități de cîștig, din comerț și agricultură. Așa se face că în sud-vestul promontoriului tomitan, pămîntul și apa golfului au permis o lungă continuitate portuar-citadină de la anticul Tomis, întemeiat în sec. al VI-lea î.e.n. și pînă la Constanța zilelor noastre, depășind astfel venerabila vîrstă de două milenii și jumătate. Pe drept cuvînt, deci trebuia să plasăm orașul Constanța în vîrfurile piramidei ierarhice a centrelor urbane românești.

RESUMÉ

INFORMATIONS SUR LES DÉBUTS DE LA VILLE DE CONSTANȚA

Pour commencer, l'auteur résume les données littéraires et archéologiques concernant la fondation d'Histria et de Callatis. Mais l'attention porte ensuite sur Tomis (l'actuelle Constanța). Là, la ville moderne rend plus difficiles les recherches archéologiques. Memnon n'en parle qu'en 260 av. n.è., ce qui n'empêche que toute une série de savants roumains placent la fondation de cette ville aux VIIIe ou VIe siècle av.n.è.

Les fouilles poursuivies pendant quatre ans dans la cour de la cathédrale de Constanța ont fourni maints résultats importants. Elles ont mis au jour 12 niveaux d'habitat, dont le onzième et le douzième appartiennent au VIe siècle av.n.è. (huttes, habitations, poterie grecque, flèches-signes prémonétaires, poterie gétique, etc.). La céramique archaïque est dominante : amphores de Chios, bols et coupes orientales, bols ioniens, fragments céramiques de Clasomène et de Corinth, un vase-couronne ionien, etc. Tous sont autant de témoignages attestant l'existence de Tomis pendant la seconde moitié du VIe siècle av.n.è. L'une des hypothèses place la fondation de cette ville entre les années 546—494 av.n.è.

¹⁰ *Ibidem*, p. 49, cf. și C. Scorpan, RRH, 15, 1, p. 3—10.